

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE YAYINLANMIŞ İKİ MÛSİKA-İ HÛMÂYÛN NİZAMNÂMESİ

Yrd. Doç. Dr. Hikmet Toker¹

Öz

19. yüzyılda Osmanlı Devletinde birçok değişikliğin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Toplumsal ve idâri alanı etkileyen bu değişim rüzgârından doğal olarak müzik de nasibini almıştır. Yüzyıllar boyunca askerî mûsikî icrâ eden Mehterhâne lağv edilmiş yerine Mûsika-i Hümâyûn kurulmuştur. Dolmabahçe sarayının hânedânın yeni evi ve ülkenin yeni idare merkezi olmasının ardından ise sarayda Türk mûsikîsi ve Dinî mûsikî icrâ eden toplulukların yapısı da değişmiştir. Daha önce Enderûn'a bağlı odalarda hizmet eden mûsikîşinaslardan oluşan bu topluluklar için yeni bir kurumsal yapı oluşturulması ihtiyacı doğmuş ve bu topluluklar Mûsika-i Hümâyûn çatısı altında toplanmıştır. Ancak bu toplulukların idaresi uzun yıllar boyunca müspet kriterlere bağlanamamış ve bu durum zaman zaman toplulukların müzikalitesine olumsuz olarak yansımıştır. Çalışmamız, bu sorunu gidermek amacıyla 1912 ve 1918 yıllarında yayınlanmış iki nizamnâmeyi incelemektedir. Sarayda Batı müziği ve Askerî müzik icrâ etmekten sorumlu Mûsika-i Hümâyûn, Türk müziği icrâ etmekten sorumlu İnce Saz Takımı ve Dinî mûsikî icrâ etmekten sorumlu Mûezzinân-ı Hâssa'nın idârî yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler içeren bu nizamnâmeler, dönemin müzik anlayışı hakkında da birçok ipucu içermektedir. Bu olguları gözler önüne sermek amacıyla öncelikle nizamnâmeler latinize edilmiş ve nizamnâmelerin düzenlenme nedenleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca nizamnâme maddelerinden elde edilen bilgilerden hareketle mezkûr kurumların müzikalitesi ve dönemin müzik anlayışı hakkında çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Osmanlı Sarayı, Türk Müziği, Türk Din Mûsikîsi, Mûsika-i Hümâyûn, Mâbeyn-i Hümâyûn.

TWO MÛSİKA-I HUMÂYÛN BYLAWS PUBLISHED IN THE LATE OTTOMAN ERA

Abstract

19th century was a time of many changes that occurred in the Ottoman Empire. This wind of change that affected social and administrative fields had an impact on the field of music as well. Mehterhâne that had played military music for centuries was abolished and replaced by Mûsika-i Hümâyûn. After Dolmabahçe Palace became the new home of the Ottoman dynasty and new administrative center of government, structure of music ensembles in court was changed. Previously, these institutions were composed of the musicians who had served in Enderun. After Enderun was abolished, these ensembles were gathered under the roof of Mûsika-i Hümâyûn. But these ensembles suffered from the lack of clear-cut guidelines which sometimes had a negative effect on the quality of music. Our study examines the two bylaws aiming to eliminate this problem published in 1912 and 1918. These bylaws contain not only well-rounded information about the management of court ensembles (Mûsika-i Hümâyûn, responsible for military and Western music, İnce Saz Ensemble, responsible for Turkish music, Mûezzinân-ı Hâssa responsible for religious music) but also offers clues about the musical perceptions of the time. In order to explain these facts, bylaws are latinized and information about the grounds for the said bylaws were presented. In addition, this study includes a set of deductions in regard to the quality of music and musical perceptions of the era based on the data obtained from these bylaws.

Key words: Turkish Music, Turkish Religious Music, Ottoman Court, Mûsika-i Hümâyûn, Mâbeyn-i Hümâyûn, Military Music.

¹ İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü Geleneksel ve Modal Müzikler Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, hikmet_toker@hotmail.com

Sınırlar ve Metodoloji

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son döneminde yayınlanmış iki nizamnâme incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle söz konusu metinler günümüz yazısına çevrilmiştir. Ardından nizamnâmelerin hazırlanış süreci ve hangi ihtiyaca binaen hazırlandıkları hususlarında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. Bu iki hususta yapılacak açıklamalar için Başbakanlık Osmanlı Arşivinde tarama yapılmış ve ilgili belgeler çalışmamıza dahil edilmiştir. Ayrıca bu konularla ilgili basılı kaynaklardan bilgiler elde edilmiş ve metin içinde gerekli görülen yerlerde sunulmuştur. Tüm bu bilgiler ışığında nizamnâmelerde konu edilen müzik toplulukları hakkında kısa bilgiler verilmiş ve nizamnâmelerin tanzim edilmişinden önceki dönemlerdeki yapıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Tarihsel müzikoloji alanında yaptığımız bu çalışmadan faydalanacak kitlenin genellikle müzik araştırmacıları olması sebebiyle tarih çalışmalarında pek rastlanmayan bir şekilde bazı Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yanına köşeli parantez içinde sadeleştirmeler yapılmıştır. Bazı durumlarda ise anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla cümlelerin yanına köşeli parantez içinde sadeleştirilmiş halleri yazılmıştır.

Bahsetmek istediğimiz bir başka husus da Mûsika-i Hümâyûn kelimesinin çalışmamızda taşıdığı anlamla ilgilidir. Tarihsel kaynaklardan Mûsika-i Hümâyûn kelimesinin iki farklı manada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi sarayda bulunan tüm müzik topluluklarını kapsayan çatı bir kurum diğeri ise sarayda askerî müzik ve Batı müziği icrâ etmekten sorumlu olan müzik topluluğudur. Mûsika-i Hümâyûn tabiri çalışmamızda her iki anlamı ile de kullanılmıştır. Mûsika-i Hümâyûn tabiri ile ilgili bir başka hususta yazılışındaki farklılıklardır. Bu kurum veya topluluğun adı arşiv belgelerinde çoğunlukla Mûsika-i Hümâyûn şeklinde yazılmaktadır. Ancak özellikle 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarından sonra Mûsika-i Hümâyûn ve Mızika-yı Hümâyûn şeklinde de yazılmıştır. Bu farklı yazım durumuna yayınladığımız evraklarda da rastlamak mümkündür. Kurumun adı birinci nizamnâmede Mûsika-i Hümâyûn olarak yazılmışken ikinci nizamnâmede Mûsika-i Hümâyûn şeklinde yazılmıştır. Çalışmamızda ise kurumun adı yaygın kullanım düşünülerek Mûsika-i Hümâyûn şeklinde yazılmıştır.

Metni yeknesaklıktan kurtarmak amacıyla zaman zaman çalışmada sıkça adı geçen müzik topluluklarının bazen kısa adlarıyla anıldığını belirtmek isteriz. Örneğin, zaman zaman Mûsika-i Hümâyûn için "Mûsika", Sazendegân-ı Hâssa için "Sâzendegân" ifadeleri kullanılmıştır.

Son olarak metinlerin latinize edilmesi esnasında Arap harfli hallerinin dikkate alındığını belirtmek isteriz. Örneğin nizamnâmede yer alan "edip, olup" gibi kelimeler Arap harfli halleri esas alınarak "edib, olub" şeklinde yazılmıştır.

Mûsika-i Hümâyûn'un Kısa Tarihçesi

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından yeni kurulan Batı disiplinine dayalı askerî birliklere eşlik etmesi amacıyla yeni bir askerî müzik topluluğu kurulmuş böylelikle 1826 tarihi Mûsika-i Hümâyûn'un kuruluş yılı olarak kabul edilmiştir. Birçok kaynakta Mûsika-i Hümâyûn'un kurulmasının ardından mehterhânenin lağv edildiği belirtilmektedir. Haydar Sanal, mehterhânenin icrâyaya devam etmesi durumunda, Yeniçeri Ocağı'nı hatırlatacak bir unsur haline gelebilmesi riskine karşın kaldırılmış olabileceğini belirtmiştir. (Sanal, 1964: 291)

Ancak kaynaklar, mehterhânenin tam anlamıyla kaldırılmasının, uzun yıllar aldığını göstermektedir. Özellikle Anadolu’da ve bazı önemli devlet erkânına ait mûsikî topluluklarında mehter mûsikîsi icrâ edildiğini gösteren pek çok kaynağa rastlamak mümkündür. Bülent Aksoy’un Charles Mac Farlane’nin *Seyahatnâmesinden* yaptığı alıntıda, II. Mahmut’un (1808-1839) Batı tarzı askerî müzik icrâ eden bir topluluk kurmasına karşın paşalara ait mehter topluluklarının Türk tarzı askerî müzik yapmaya devam ettikleri vurgulanmaktadır. (Aksoy, 2003: 207)

Mûsika-i Hümâyûn’un kurulmasının ardından, mehter elemanlarının bir kısmı Mûsika-i Hümâyûn’a bazıları ise zaman içinde başka görevlere atanmışlardır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde rastladığımız bir belgede “*Bâb-ı âlî Mehteri*” personelinin Zilhicce 1254 (Mart 1839) tarihinde odacı olarak atandığı görülmektedir. Bu durum mehterhâneneden Batı tarzı askerî müziğe tam olarak geçilmesinin sanılanın aksine kısa sürede değil, oldukça uzun bir süreçte gerçekleştiğinin göstergesidir. (BOA, A.DVN. NMH, 3/5.)

Yukarıdaki bilgiden de anlaşılacağı üzere Batı tarzında askerî müzik icrâsına geçilmesi kolay olmamış, uzun zaman almıştır. Zira Mûsika-i Hümâyûn’un kurulduğu sırada ülkede ne Batı tarzında askerî müzik topluluğunu oluşturacak bir kadro, ne de yeni bir kadroyu eğitecek eğitmenler bulunmaktaydı. Gerçi III. Selim’in kurduğu “*Nizâm-ı Cedîd*” ordusuna bağlı olarak küçük bir boru takımı kurulmuştu. (Sevengil, 1970: 3) Ancak bu topluluk profesyonel bir kadro yetiştirebilecek kadar uzun ömürlü olamamıştı.

Bu eksikliği gidermek için önce “*Enderûn*” ve “*Dariüssâade*” ağalarından bazıları seçilerek bir bando oluşturulmaya çalışılmış ve bu ağaları eğitmek amacı ile başlarına bazı Türk eğitmenler getirilmiştir. Ancak bu hocalardan gerekli verimin alınamaması üzerine bu topluluğun başına Fransız Mangel getirilmiştir.² (Tayyarzâde Ata, 2010, c. III: 149). Mangel’in ardından Mûsika-i Hümâyûn orkestrası şefliği ve muallimliği görevine Guiseppe Donizetti (1788- 1856) getirilmiştir.³ Arşiv kaynakları arasında rastladığımız ve bizzat Donizetti’nin el yazısı ile yazılmış bir mektupta “*İstanbul’a 1828 yılında Osmanlı Devleti’nin askerî müziklerini düzenlemek amacıyla geldiği*” kendisi tarafından beyân edilmektedir. (BOA, HH. Mh, 655/80)

Özellikle Donizetti’nin orkestra şefliği ve Mûsika ser-muallimliği görevine atandığı bu tarihten itibaren Mûsika-i Hümâyûn’un düzenlenmesi ve personelin eğitilmesi önemli bir meşguliyet olmuştur. Bu sebeple kurumsal yapının oluşturulması ve Mûsika-i Hümâyûn personelinin eğitilmesi için birçok girişimde bulunulmuştur.

Bu girişimlerin ilk örneklerinden biri olarak, Donizetti’nin dönemin Osmanlı müzik yaşamında yaygın olarak kullanılan Hamparsum notasını öğrenmesi ve bu notadan hareketle hazırladığı bir çizelge aracılığı ile bando personeline Batı nota sistemini öğretmesi gösterilebilir. (Aracı, 2006: 62-63)

Bu tarihten itibaren personelin eğitimi ve Mûsika-i Hümâyûn’un kurumsallaşması sürekli olarak üzerinde durulan bir sorun olmuştur. Mûsika-i Hümâyûn’un kurulduğu ilk yıllarda gerek kurumsallaşma gerekse eğitimli personel temini hususlarında büyük sıkıntılar

² Bazı kaynaklarda Manquel, bazı kaynaklarda ise Mangel olarak anılan bu müzisyen hakkında hemen hemen hiç bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak birçok kaynakta 1827 ile 1828 yılları arasında Mûsika’nın başında bulunduğu beyan edilmektedir. (Yöre, 2008: 424)

³ Ünlü İtalyan besteci Geatano Donizetti’nin kardeşi olan Guiseppe Donizetti 1828 ile 1856 yılları arasından Mûsika-i Hümâyûn’un başında bulunmuştur.

çekildiği göze çarpmaktadır. Mahmut Ragıp Gazimihal bu duruma dikkat çekmiş ve Mûsika-i Hümâyûn'un kurulduğu ilk elli yılda Mûsika-i Hümâyûn personelinin bilgisinin basit İtalyan Armonisi bilgisinden öteye geçemediğini söylemiştir. (Gazimihal, 1955: 71) Gazimihal eleman seçimindeki özensizliğin Mûsika-i Hümâyûn'u düşürdüğü durumu şu çarpıcı satırlarla dile getirmiştir.

"En başta usul dâiresinde talebe seçimi ve istidatsızların bir deneme yılı sonunda çıkarılması gibi tedbirlere riayet edilmiyordu. Bendelerin yakınlarını korumak düşüncesi yanında her hangi bir ciddi sanat kaygısı boru öttüremiyordu. Birkaç yüz heveskârdan üç beş çalışkan istidat seçebilmek için Diyojen fenerine ihtiyaç vardı." (Gazimihal, 1955: 90)

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz bir belge Gazimihal'in yukarıda sunduğumuz tezine katkı sağlayacak niteliktedir. Yazılış tarzından devlet erkanından bir kişiye yazıldığı anlaşılan belgede, muhatabın Mehmet bin. Mustafa adlı bir kişinin Mûsikaya alınmasını rica ettiği ancak Mûsikada boş kadro bulunmamasından dolayı bu ricasının yerine getirilemeyeceği belirtilmektedir. ⁴ (BOA, HH.VRK. 116/61.)

Personel alımında yapılan hatalara rağmen elde bulunan personelin eğitilmesi için çalışmalar yapılmaya devam etmiştir. Ancak yapılan bazı denemelere rağmen formel olarak eğitim veren bir eğitim kurumunun tam manası ile oluşması sağlanamamıştır.

Tarihi kayıtlardan Mûsika-i Hümâyûn tarihi boyunca iki defa okul kurma denemesinde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen [Ecole Militeaire-Ekol Militer] askerî okulla birlikte bir Askerî Mûsika okulu kurulması denemesidir. Ancak bu eğitim kurumu uzun süre yaşayamamıştır. (Toker, 2012: 26-27) Diğer deneme ise Sultan Abdülaziz (1861- 1876) tarafından Nişantaşı'nda Mûsika-i Hümâyûn okulu açılması girişimidir, ancak bu okulun ömrü de bir kaç yılla sınırlı kalmıştır. (Toker, 2012: 281-282)

Bu başarısız okullulaşma girişimlerine karşın eğitim her zaman Mûsika-i Hümâyûn'un birincil meşgalelerinden bir olarak kalmıştır. Formel bir okul yapısına kavuşulmaması da Mûsika-i Hümâyûn mensuplarına bir takım dersler verilmeye devam edilmiştir. Mûsika-i Hümâyûn tarihinin son dönemlerine rastlayan yayımlamakta olduğumuz nizamnâmelerde de bu derslerin verilmeye devam ettiği görülmektedir.

Donizetti ve Guatelli Paşaların (1819- 1900) ⁵ ardından Dussape Paşa⁶ ve D'Arenda Paşalar⁷ göreve geldiler. Bu isimlerden özellikle D'Arenda paşa Donizetti ile başlayan İtalyan

⁴ Bu belgenin latinize edilmiş hali şu şekildedir:

Devletlü, ismetlü efendim hazretleri

Enâmîl-i zîb-i ta'zîm olan bir kıt'a tezkîre-i âliye-yi ismet penâhilerinde vişnezâdeli mahalle Mehmed bin. Mustafa'nın Muzika-i Hümâyûn'a kaydettirilmesi emr ü iş'ar buyrulmuş ve bu yolda bir emr ü iş'ar-ı ismet penâhilerinin heman icrâsına kıyam eğerçi lâzım ve bendelerinin de mücib-i iftihârım ise de Müzikâ-i Hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne mevcudunun luzumdan çok ziyâde ve bunun bu derecelere varması dahi ma'lumat-ı ve irâde-i seniye-i hazret-i pâdişâhî hilâfında bulunduğundan bu bâbda bendelerinin mücerred bu işin âtisinde iyanen görünmekte olan mes'uliyetten ihtirâzen ibtida-i memuriyet-i kemterânemde bulunduğum mevcûd derecesini tecavüz ettirmemeyi iltizam etmiş ve şimdiki halde dahi münhal mahal olmadığundan merkûmun kayıt ettirilememesi hususunda ma'zurîyet kemterânemi afv ve iğnâz ile mu'amele buyrulacağı ümid-i âcizânesinde bulunmuş olduğum muhat-ı ilm-i ismet penâhileri buyruldukte ol babta emr ü ferman hazret-i veliyyetü'lemrindir⁴.

23 Rebiülevvel 91 / 28 Nisan 90

⁵ Callisto Guatelli Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde çeşitli sürelerde Mûsika ser- muallimliği görevlerinde bulunmuştur. (Toker, 2012: 276)

⁶ Ermeni asıllı Fransız olan Paul Dussape Abdülhamit döneminde Mûsika-i Hümâyûn ser-muallimliğine atanmıştır. Otuz seneden fazla süreyle İstanbul'da kalan Dussape'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. (Yöre, 2008: 430- 431)

eğitimi ve icrâ ekolünü terk ederek Mûsika-i Hümâyûn'a Fransız ekolünü benimsetmesi nedeniyle son derece önemlidir. (Kosal, 2001: 06)

Daha sonra Klarnetçi Miralay Mehmet Ali Bey (1840-1895)⁸, Flütist Saffet Bey (1858-1939),⁹ Miralay Zati Arca (1863- 1951)¹⁰ ve son olarak Osman Zeki Üngör (1880-1958)¹¹Mûsika-i Hümâyûn ser-muallimi ve şefi olmuştur.

Yukarıda adını saydığımız tüm bu muallimlerin dönemlerinde eğitimin yanı sıra kurumsal yapının oluşturulması ve personel seçimi gibi konularda sıkıntılar devam etmiştir. Bu durum dönem dönem yapılan yönetmeliklerle giderilmeye çalışılmış ancak tam manasıyla bir düzen oluşturulamamıştır. Çalışmamızda sunduğumuz nizamnâmeler bu amaçla düzenlenmiş kapsamlı çalışmalardır.

Nizamnâmeler hakkında bilgi vermeden evvel, metinlerin ana başlıklarından biri olan “*İnce Saz Heyeti*” hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. 20. Yüzyıldan itibaren bu isimle anılmaya başlanan bu topluluk, 19 yüzyıla ait çoğu kaynakta Sâzendegân-ı Hâssa adıyla anılmaktadır. Osmanlı sarayında Türk mûsikîsi icrâ etmekle yükümlü olan bu kurum dönemin pek çok önemli müzisyenini barındırması açısından son derece önemlidir. Bu topluluk Müezzînân-ı Hâssa, Mûsika-i Hümâyûn (Batı müziği ve askerî müzik orkestrası) ve Sultan Abdülhamid döneminde lağv edilen Şâiran-ı Hâssâ ile birlikte Mûsika-i Hümâyûn'un ana çatisını oluşturmaktadır.

Dolmabahçe sarayının kurulmasından önce Enderûn'a bağlı olarak faaliyet gösteren Sâzendegân-ı Hâssâ'nın eğitim sistemi tam manası ile usta çırak ilişkisine bağlıydı. Bu kuruma personel temin edilmesi hususu ise belirli kriterler yerine, ser-sâzendenin ve kimi zaman sultanın beğenisine bağlıydı. Sâzendegân'a alınan kişiler Enderûn'da çoğunlukla mûsikîşinasların ikâmet ettiği “*Seferli Odası*” ve “*Kilerli Odası*” gibi odalara kaydedilir ve bu odalarda bulunan ustaların nezâretinde mûsikî talim etmeleri sağlanırdı. Hafız Hızır İlyas Bey tarafından *Letâyif-i Enderûn* adlı eserde nakil edilen şu bölüm yukarıda bahsettiğimiz sistemin anlaşılmasına yardımcı olabilecek mahiyettedir:

“*İlm-i mûsikîde sâni-i Farâbî ve lahn u elhânda mesîl-i Arâbî addolunan hânendeden Derviş İsmâil Dede'nin mümtaz ve müntehab şâkirt-i müeddeblerinden Çilingirzâde Ahmed Ağa ile Dellâlzâde İsmail Ağa'nın sadâları müessir ve meşreb ü mezhepleri de bir gibi olduğundan ahadühümâ âhere denk ve ikisine de bir diyecek olmadığı halde Dellâlzâde delâlet-i tevfiğ'i nime'r-refîk ile hâzine-i Hümâyûnu istek ve Çilingirzâde kendüye kapı açmak ümidiyle Seferli Odası'nda meşgûl-ı usûl-i âhenk ü düm tek oldu.* (Hafız Hızır İlyas, 2011: 120)

Dolmabahçe sarayının kurulmasının ardından değişen yaşam tarzı Sâzendegân'ın

⁷ Doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmeyen d'Arenda Paşa Osmanlı Devletinden aldığı davet üzerine 1880 yılında mûsikaya alınmış bu kurumda 1909 yılına kadar çeşitli mertebelerde hizmet etmiştir. (Yöre, 2008: 429)

⁸ İzmir marşı ve Plevne Marşı gibi bazı önemli eserlerin bestekârı da olan Mehmet Ali Bey Guatelli Paşa'nın yardımcılığını yaptı ayrıca bir süre ser-muallimlik görevinde bulundu.
(http://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Ali_Bey, 28.01.2015)

⁹ Osmanlı Devleti tarafından eğitim amacıyla Fransa'ya gönderilmiş ve burada müzik eğitimi almıştır. Aynı zamanda iyi bir flütist olan Saffet Bey yurda dönüşünün ardından Mûsika-i Hümâyûn'da çalışmaya başlamış. II Meşrutiyet'in ardından Mûsika-i Hümâyûn ser-muallimi olarak atanmıştır.
(http://tr.wikipedia.org/wiki/Saffet_Atabinen, 28.01.2015)

¹⁰ İyi bir flütist ve klarnetist olan Zati Bey çok küçük yaşlarda Mûsika'ya girmiş ve çeşitli görevlerde bulunmuştur. Aynı zamanda müzik eğitimcisi olan Zâti Bey birçok kurumdan eğitmenlik yağmış ve müzik eğitimi hususunda bazı kitaplar yazmıştır. (Koçak, 2008: 43)

¹¹ İstiklal marşımızın bestecisi Osman Zeki Üngör çok küçük yaşlarda Mûsika-i Hümâyûn'a girmiş saray orkestrasında keman icracılığı yapmış ve ilerleyen dönemlerde baş kemanlığa ve orkestra şefliğine kadar yükselmiştir. (Koçak,2007: 140-141)

yapısında değişiklik yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple Sâzendegân-ı Hâssa, Mûsika-i Hümâyûn bünyesine alınmıştır. Ancak bu yeni sisteme geçiş esnasında bazı sıkıntıların olduğu ve odalara bağlı olarak yürütülen eğitimin terkedilmesi sonucunda toplulukta çalışacak müzisyen bulmakta zorlanıldığı görülmektedir. Bu durumu izâle etmek amacı ile bazı ustaların hoca sıfatıyla Mûsika-i Hümâyûn'a alındıkları görülmektedir. Bu durumu gösteren 1866 yılına ait bir belge dipnotta sunulmuştur.¹² (BOA, HH.d, 650)

Arşiv belgelerinde usta ön adı ile anılan bu hocalar tarafından sarayda kurulan meşkhânedede eğitim verilmeye devam etmiştir. Ancak verilen bu eğitimin mahiyetini gösteren her hangi bir bulguya rastlamak mümkün olmamıştır. Sâzendegân-ı Hâssa'ya eleman temini ise daha önce de belirttiğimiz üzere belirli kriterlere bağlı olarak yapılan sınavlarla değil tamamen şahsi tercihlere göre gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen tarihi kaynaklar bize Sâzendegân-ı Hâssa'ya eleman seçimi hususunda çoğunlukla doğru kararlar verildiğini göstermektedir. Zira Dellalzâde İsmail Efendi (1797- 1869)¹³, Haşim Bey (1815-1868)¹⁴, Hacı Arif Bey (1831,1834- 1885)¹⁵, Tanbûrî Büyük Osman Bey (1816-1885)¹⁶, Neyzen Sâlih Dede (?-1888)¹⁷ ve Kemeçevî Nikolaki (?-1915)¹⁸ gibi birçok önemli mûsikîşinas Sâzendegân kadrolarında zaman zaman görev yapmışlardır. Ancak, müspet kriterlere bağlanmayan her seçimin yanlış sonuçlar doğuracağı düşünülmüş ve sunduğumuz nizamnâmeler ile İnce Saz Heyeti'ne eleman alımı ve personelin terfî etme şartları düzenlenmiştir.

Sunduğumuz nizamnâmelerde bahsi geçen bir başka kurum da Müezzinân-ı Hâssa'dır. Sultanın kıldığı vakit namazlarında ve çeşitli dinî ritüellerin icrâsı esnasında görev yapan bu topluluk Türk mûsikîsini çok iyi bilen kişilerden oluşmaktaydı. Hatta bazı önemli isimlerin dönem dönem hem sâzendegân hem de Müezzinân kadrosunda buldukları söylenebilir. Dellalzâde İsmail Efendi ve Hâşim Bey bu isimlere örnek olarak gösterilebilir. Arşiv

¹² “Muzika-i Hümâyûn-ı cenâb-ı şehriyârîde bulunan hânende ve sâzendelerin meşk ve talimine memûr Müezzinân-ı Hâssadan Hâşim Bey ile Santûri İsmet Ağa ve Kanûnî Ömer Efendi ve Tanbûrî Osman Bey ve Kemânî Todoraki'ye işbu memûriyetlerine mahsus olmak üzere Hazine-i Hâssa-yı Hazret-i Şâhânedan şehriye dörder yüz kuruş maaş tahsisi ser kurenâ-ı cenâb-ı pâdişâhî âtîfetli efendi hazretlerinin iktizâsı derkenâr ettirilerek manzur-ı ma'âlî- mevfûr-ı hazret-i tâcdârî buyrulmak üzere arz-ı takdim kılınan bir kıta takririnde işar olunmuş ise de ol bâbda her ne vehile emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı hilâfetpenâhî müteallık ve şeref-südûr buyrulur ise muktezâ-ı münîfininin infazına müsarâat olunacağı cânib-i nezâret-i celîle- i hazine-yi hâssa-yı şâhânedan ba- tezkîre led- elistîzân mûmâileyhime zîkr olunan memûriyetlerine mahsus olmak üzere hazine-i hâssa-i şâhânedan şehriye dörder yüz kuruş maaş tahsisi müteallık ve şeref südür buyrulur emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı müllükâne-i ittiza-yı âlisinden bulunmuş olduğu, cevâben işar buyrulmuş olduğundan iktizâ-ı tesviyesi hâzine-i hâssa-yı şâhâne muhasebesinde led-es-suâl mûmâileyhime tahsis buyrulur murakkamü'l- miktar maaşların iş bu yetmiş iki senesinde vâkî yetmiş bir senesi kânun-ı evveli ibtidâsından itibaren Muzika-ı Hümâyûn'un Hazine-i Hâssa-yı şâhânedan muhassese bulunan iki bin dokuz yüz otuz kuruş maaşlarına ilâveten i'tâ kılınacağı malum olmak için hazine-i merkûme muhasebesine kayd ile Muzika-i Hümâyûn mirlivâsı izetli Necip Bey Efendi taraflarına ve sergi muhasebesine ilm ü haberlerinin tahriri husûsu derkenâr olunarak mücibince ilm ü haberleri tahrir olunmak fermân- ı müşîrî buyrulmuş olmağın mantukanca kayd olunup Muzika-yı Hümâyûn mirlivâsı izetli Beyefendi taraflarına ve hazine-i celile-i merkûme sergi muhasebesine başka başka ilm ü haberleri verilmiştir. Fi 25 Rebî'ü'l-âhir sene 1272[4 Ocak 1866]

¹³ Enderûn'da yetişen icrâcî ve bestekâr Dellalzâde İsmail Efendi II. Mahmut, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde Sâzendegân ve Müezzinân'da hizmet etmiştir. (Toker, 2012: 219-221)

¹⁴ Ünlü bestekâr, hânende ve müzikolog Hâşim Bey II. Mahmut, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde Müezzinân ve Sâzendegân'da görev yapmıştır. (Toker, 2012: 225- 228)

¹⁵ Ünlü bestekâr ve hânende Hacı Arif Bey Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde Sâzendegân'da görev yapmıştır. (Toker, 2012: 165-172)

¹⁶ Türk mûsikîsi tarihinin önemli saz eseri bestekârları arasında yer alan Osman Bey II. Mahmut, Sultan Adülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde Sâzendegânda görev yapmıştır.(Toker, 2012: 159- 164)

¹⁷ Ünlü sâzende, bestekâr ve mutasavvıf Salih Dede, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde Sâzendegân'da görev yapmıştır. (Toker, 2012: 177-178), (Şükürova, 2009: 37-38)

¹⁸ Ünlü icrâcî ve bestekâr Nikolaki Sultan Abdülaziz döneminde Sâzendegân'da görev yapmıştır. (Toker, 2012: 181-182)

kayıtlarında bu iki isimin hem sâzendegânda hem de müezzinânda çalıştığını gösteren birçok belge vardır. Ayrıca Yılmaz Öztuna, Dellalzâde'nin ser-müezzinlik görevine atandıktan sonra, Dellalzâde İsmail Efendi adıyla çağırıldığını belirtmiştir. (Öztuna, 1987: 62)

Personel sayısı on kişi civarında olan bu kuruma personel seçimi de Sâzendegân'ı Hâssa'da olduğu gibi ser- müezzin ve üst düzey yetkililerin tercihlerine dayanmaktaydı. Ancak Sâzendegân'dan farklı olarak bu kuruma alınanların herhangi bir eğitime tabi tutulduklarına dâir bir bilgi bulunmamaktadır. Sunduğumuz belge bu kuruma eleman temini ve personellerin yükselme kriterlerini düzenlemesi açısından da son derece önemlidir.

Nizamnâmeler Hakkında

Sunduğumuz iki nizamnâme birbirinin devamı olarak nitelendirilebilir. İlk metin diğerine göre daha kısadır ve kurumun işleyişi hakkında özet bilgiler vermektedir.¹⁹ Bu nizamnâmede personelin müzikal kabiliyetleri ve kurumun kendilerinden beklediği müzikal yeterlilik hakkında bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. İkinci nizamnâme, 4 Cemaziyülevvel 1330 (21 Nisan 1912) tarihinde yürürlüğe giren ilk nizamnâmenin eksiklerini gidermek üzere yazılmıştır. 22 Cemâziyülâhir 1336 (4 Nisan 1918) tarihinde yayınlanan bu nizamnâme ile birlikte ilk nizamnâme lağv edilmiş ve Mûsika-i Hümâyûn, İnce Saz Takımı ve Müezzinân-ı Hâssa bu nizamnâmeye göre faaliyet göstermeye devam etmiştir. Bu nizamnâmede bulunan müzikal unsurlar hakkında çalışmanın sonuç ve değerlendirme kısmında bilgi verilecektir.

Bu nizamnâmeler Saffet ve Zâti Bey'ler dönemlerinde hazırlanmıştır. Birinci Saffet Bey'in ser- muallimliği döneminde hazırlanmıştır. İkinci nizamnâmenin hazırlandığı dönemde ise Zati Bey'in ser-muallim olduğu anlaşılmaktadır. Yılmaz Öztuna Saffet Bey'in 1908 ile 1916 yılları arasında Mûsika'nın başında bulunduğunu belirtmiş onun emekli olmasının ardından ise Zâti Bey'in Mûsika'nın başına getirildiğini belirtmiştir. (Gazimihal, 1955: 127) Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz bir belge Mûsika-i Hümâyûn bünyesinde uzun yıllar boyunca yapılması elzem olan ıslahat çalışmalarının Saffet Bey ve Zâti Bey'in yöneticiliğe atanması ile birlikte hayat geçirilmeye başladığını göstermektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi evrakları arasından yer alan ve birinci nizamnâmenin yayınlanma tarihinden yaklaşık iki yıl önce tanzim edilmiş olduğu anlaşılan bir evrakta Saffet Bey'in Mûsika-i Hümâyûn muallimi olarak Zâti Bey'in ise Mûsika-i Hümâyûn muallim muavini olarak atandıkları belirtilmektedir. Bu belgede ayrıca Mûsika-i Hümâyûn mevcudunun 120'ye Müezzinân-ı Hâssa, Hademe-i Hâssa ve İnce Saz Heyeti mevcudunun ise toplamda 120 kişiye indirileceği belirtilmektedir. (BOA, BEO, 3725- 279274)

Bu bilgiler ilk nizamnâmenin mevcut hakkındaki maddesiyle uyumludur. Bu durum Saffet Bey ve Zati Bey'in yöneticiliğe atanması ile aynı dönemde alınan ıslahat kararının kısa bir süre sonra nizamnâme haline getirildiğini göstermektedir.

İkinci nizamnâme kabul edilene kadar yaklaşık altı sene boyunca yürürlükte kalan birinci nizamnâmede Sultan Mehmed Reşat, Sadrazam Mehmed Said Paşa ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın imzaları vardır. Bu nizamnâme üç fasıl ve on sekiz maddeden oluşmaktadır. Birinci nizamnâme Bülent Alaner tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır. (<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=353046>, 12.01.2015) Ancak onun devamı olarak nitelendirilebilecek daha geniş kapsamlı ikinci nizamnâmeyle yakından ilgili olduğundan

¹⁹ İki nizamnâme de Başbakanlık Osmanlı Arşivi DÜİT (Dosya Usulü İrâdeler) 22/20 nolu gömlek içinde yer almaktadır.

sadeleştirme yapılmadan sadece gerekli yerlerde köşeli parantez içinde açıklamalar yapılarak çalışmamıza orijinal haliyle dâhil edilmiştir. Şimdi kısaca bu nizamnâmenin içeriğinden bahsedelim.

“*Birinci fasıl*” Mûsika-i Hümâyûn’un kurumsal yapısı yöneticileri ve Mûsikaya kabul koşulları gibi konularda bilgiler verilmektedir.

“*İkinci fasıl*” padişahın her türlü hizmetinden sorumlu olan Hademe-i Hâssa ile alakalıdır ve tarihsel müzikoloji alanında yaptığımız bu çalışmayla alakalı olmadığından metne dâhil edilmemiştir.

“*Üçüncü fasıl*” Müezzinân-ı Hâssa ve İnce saz heyetinin işleyişi ve bu kurumlara kabul şartları ile ilgilidir. Ancak hem bu kısımda hem de Mûsika-i Hümâyûn ile ilgili kısımda personel adaylarının sahip olmaları gereken müzikal beceri düzeyi ve sınavların yapılış tarzı hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

İlkinde göre daha geniş bir içeriğe sahip olan ikinci nizamnâme dört bab ve 46 maddeden oluşmaktadır.²⁰

“*Birinci babda*” Mûsika-i Hümâyûn’un kurumsal yapısı hakkında uyulması gereken nizâmat anlatılmaktadır. Bu babda yer alan nizâmata göre Mûsika-i Hümâyûn beş sınıfa ayrılmış ve 1’inci, 2’inci, 3’üncü, 4’üncü, 5’inci sınıflar adıyla isimlendirilmiştir. Mûsika-i Hümâyûn’a kabul edilenlerin beşinci sınıfa kaydedilmesine her sınıfta belirli bir hizmet süresini dolduranların yapılacak sınavda başarılı olmaları halinde bir üst sınıfa geçmesine karar verilmiştir. Bu babda sınıflarda doldurulması gereken azamî hizmet süreleri ve Mûsika-i Hümâyûn muallimi ve ser muallimi olabilmek için gerekli şartlar belirtilmiştir.

“*İkinci Bab*” Hademe-i Hâssa ile alakalıdır ilk nizamnâmede olduğu gibi çalışmaya dahil edilmemiştir.

“*Üçüncü Bab*” Müezzinân-ı Hâssa kurumuna kabul ve üst sınıflara terfî etmenin şartları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

“*Dördüncü Bab*” İnce Saz Heyetine kabul ve üst sınıflara terfî etme şartları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Dördüncü babın ardından “*Mevadd-ı şetta*” [çeşitli maddeler] başlığı altında Mûsika-i Hümâyûn’ da bulunacak idârî personelin yükümlülükleri hakkında bilgiler verilmiş ayrıca her topluluğun kabul ve terfî imtihanlarının yapılış şekli ve içeriği hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ayrıca Mûsika-i Hümâyûn ser-muallimliği, muallim muavinliği, ser-sâzendelik ve ser-hânendelik sınavlarının yapılış ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

²⁰ Bu nizamnâmede Sultan Mehmet Reşat, Sadrazam ve Dâhiliye Nâzırı, Mehmet Talat [Paşa], Harbiye Nâzırı Enver [Paşa], Şeyhülislam ve Evkaf-ı Hümâyûn Nâzırı Ahmet Cemal, Hâriciye Nazırı Ahmet Nesimî [Sayman], Adliye Nâzırı ve Şurâ-yı Devlet Reisi Halil, Mâlîye Nâzırı Câvid [Mehmet Câvid Bey], Nâfia Nâzırı ve Mârif Nâzır Vekili Ali Münif [Paşa], Ticaret ve Ziraat Nâzırı Mustafa Şeref [Özkan] ve Posta, Telefon ve Telgraf Nâzırı Hüseyin Hâşim’in imzaları vardır.

Nizamnâmeler

1. Nizamnâme

Mûzika-i Hümâyun ve Hademe-yi Hümâyûn ile Müezzinân-ı Şehriyârî ve İnce Saz Takımı hakkında nizamnâmedir.

Lâyıha

Birinci Fasıll Mûzika-i Hümâyun

Birinci madde: Mûzika-i Hümâyun heyeti bir Mûzika-i Hümâyun muallimi ve bir Mûzika-i Hümâyun muallim muavini ve üç kısım muallimi, onu birinci ve yirmisi ikinci, otuzu üçüncü ve otuz beşi dördüncü sınıftan olmak ve şâkird sınıfında dahi yirmi kişi bulunmak üzere yüz yirmi kişiden mürekkeptir.

İkinci madde: Mûzika ta'alimi için müceddiden duhûl edenlerin [kaydedileceklerin] on iki yaşından aşağı ön dört yaşından yukarı olmamaları ve kuva-yı bedeniyyece [vücut kuvveti itibarıyla] musikacılığa müsaid bulunmaları meşruttur [şarttır].

Üçüncü madde: Mûzikaya âşına olanlardan Mûzika-i Hümâyun 'a duhûl etmek [girmek] isteyenler bil' imtihan [imtihan ile] ibrâz edecekleri [gösterecekleri] ehliyet ve mahârete göre birinci maddede beyân olunan beş sınıftan birine kayıt olunurlar.

Dördüncü madde: Mûzika-i Hümâyûn'a kabul olunacakların ibtidâi şahadetnâmesini [ilkokul diplomasını] veya o derece mâlumâtı hâiz bulunması lazımdır. Rüşdiye şahadetnâmesini hâiz olanlar [ortaokul diploması olanlar] tercih olunur.

Beşinci madde: Tarihi duhûllerinden i'tibaren üç sene geçmeksizin istifa edenlerin istifası kabul olunmaz. İstifa veya devamsızlıkta ısrar eden veyahut usûl ü kanuna mugayir ahvalde bulunmalarından dolayı ihracı lazım gelenlerden sinn-i mükellefiyette [askerlik yaşına ulaşmış] bulunanlar haklarında mu'amele-i lazime i'fa kılınmak [gerekli muâmele yapılmak] üzere cihet-i askeriyeye teslim edileceklerdir. Sinn-i mükellefiyete varmamış olanlar [askerlik yaşına ulaşmamış olanlar] veyahut hizmet-i askeriyesini i'fa etmiş olanlardan tarih-i duhûllerinden [göreve başlama tarihlerinden] i'tribaren kayıtları terkin olundukları [silindiği] tarihe kadar istifa eyledikleri maaşın sülüsü [üçde biri] tazminat olarak ahz edilecektir [alınacaktır]. Şâkirdan sınıfında bulunanlardan kabiliyetsizlikleri tebeyyün ve tahakkuk edilenler [anlaşılanlar] bila-tazminat [tazminatsız olarak] ihrac kılınacaklardır.

Altıncı madde: Terfî-i münhal [boşalan bir yere terfî] vukuunda lâ-akall[en az] bir sene kıdemli olmak, tutulan devam ve hüsn-ü hal ve ehliyet ve sıhhat defterleri vukuatı ile icrâ kılınacak müsabaka imtihanında çalmakta olduğu sazın hizmetçe olan kıymet ve ehemmiyeti de nazar-ı mutâlaaya alınmak [göz önünde bulundurulmak] şartı ile bir aşağı sınıf dâhilinde ehliyet ve iktidarı tebeyyün edene hasr edilir [söz konusu kadro ehliyet ve iktidarı sahibi olduğu anlaşılabilir kişiye verilir].

Yedinci madde: Hizmet-i a'zamî [emekliliğe sevk için üst sınır] sınıflarla kısım muallimlerinde altmış ve Mûzika muallim-muaviniinde altmış beşdir [yaşdır].

Sekizinci madde: Şâkirdân sınıfına dahil olanlara yirmi yaşına vasil oluncaya kadar Ulûm-ı diniyye [din ilimleri], Türkçe, Muhtasar Coğrafya, Muhtasar Tarih, Hesap gibi münasip görülecek fenler [dersler] ayrıca, evkât-ı münâsebede [münasip vakitlerde] talim edilecektir.

İkinci Fasal Hademe-i Hümâyûn

[9,10,11,12,13 ve 14. maddeler Hademe-i Hümâyûn ile ilgili olduğundan metne dâhil edilmemiştir.]

Üçüncü Fasal Müezzinân ve İnce Saz Takımı

On beşinci madde: Müezzinân-ı Şehriyârî silkine [mesleğine] ve İnce Saz Takımı'na dahil olacakların on sekiz yaşından aşağı olmamaları ve rüşdiye şهادetnâmesini de hâiz bulunmaları [orta okul diplomasına sahip olmaları] lazımdır.

On altıncı madde: Mûzika-i Hümâyûn faslının sekizinci maddesinden mâ-adâsı [gayrısı] ahkamı müezzinân ve ince saz takımı efrâdı [fertleri- personeli] hakkında da cârî [geçerli] olacaktır.

Hâtîme

On yedinci madde: Fusûl-ı selase [üçüncü fasıllar] erbâbı hakkında her sene nihayetinde vukuat defterlerine müracaat ve muayene-i sıhîye icrâ olunarak gerek sinn [yaş] ve gerek maluliyet [sağlık sorunları] cihetiyle tekâüde kesb-i istihkak edenler [emekliliğe hak kazananlar] tekâüde [emekliye] sevk olunur.

On sekizinci madde: İş bu nizamnâmenin icrâsına harbiye nazırı memurdur.

İkinci Nizamnâme

Mûsika-i Hümâyûn ve Hademe-i Şâhâne Nizamnâmesi Lâyiha

Birinci Bâb

Mûsika-i Hümâyûn Şûbesi

Birinci Madde: Hüsn-ü ahlak sahibi olduğu usûlen musaddak [tasdik edilmiş] bulunmak ve ilel ve emrâzdan [hastalık ve sakatlıktan] sâlim olduğu bil'muayene [muayene ile] teyid etmek şartıyla Mûsika-i Hümâyûna duhûl için [girmek için] tâlib olanların suret-i tefrîkleri [seçilmeleri] ve münhâlata [açık kadrolara] kayd u kabulleri iş bu nizamnâme mücebince [bu nizamnâmeye göre] icrâ olunur.

İkinci Madde: Mûsika-i Hümâyûn şubesi beşinci sınıftan başlamak üzere beş sınıftır.

Üçüncü madde: Beşinci sınıfa haricden namzed alınmak icâb ettiği zaman tâliblerden evvela on iki yaşından dün[aşağı] olmamak ve istidâdıyla meşk edeceği sazda kabiliyet-i bedeniyyesi müsait bulunmak üzere sinnen [yaşı] en küçük olanlar sâniyen [ikinci olarak] bunlardan mekteb tahsili bin-nisbe [nisbeten] yüksek bulunanlar sâlisen [üçüncü olarak] bu ikincilerden bando veya orkestra sazlarından birini kavâidine [kurallarına] muvafık olmak şartıyla az veya çok çalabilib de ikmâli mâlumata kâbiliyeti bulunanlar bu tertib dairesinde tercih olur.

Dördüncü madde: Üçüncü madde mücebince [üçüncü madde icabına göre] tercih olunacaklardan on iki, on üç, on dört ve on beş yaşlarında bulunanlar imtihanlara tâbi olmayıp diğerleri iş bu nizamnâme ahkamı dairesinde imtihana tâbidirler.

Beşinci Madde: Birinci ikinci, üçüncü, dördüncü sınıflardan birinde münhall [boş kadro] bulunduğu takdirde münhall vuku bulan sınıfın mâdunundaki [altındaki] sınıfta bulunanlardan bil'imtihan ehliyeti kâfi görülenler alınır. Mâdun sınıftan ehliyet-i kâfiye ibraz

eden [gerekli kabiliyete sahip olduğunu ortaya koyan] bulunmadığı takdirde sinnleri otuzdan ziyâde ve mâlumat-ı müktesebeleri sinleri ile mütenâsib [bilgileri yaşlarıyla orantılı] bulunmak şartıyla hâricden tâlib olanlar arasında bil'musabaka en ziyade isbat-ı ehliyet edenler alınır.

Altıncı madde: Tâliblerin müracaatları ancak senede bir defa olmak üzere Haziran'ın ibtidâsından on beşine kadar ve imtihanları Temmuz'un on beşinden Ağustos'un ibtidâsına kadar olan müddet zarfında i'fa ve ikmâl kılınır. İmtihanda şâyan-ı kabul görülenlerin [kazananların] isimleri Mûsika-i Hümâyun ve Hademe-i Hâssa-ı Şâhâne kumandanlığınca Harbiye Nezâretine bildirilerek Nezâret'in tasdikinden sonra o senenin Eylül'ü ibtidâsından muteber olmak şartıyla kayıtları icrâ kılınır.

Yedinci Madde: Üçüncü madde mücebince [icabına göre] Mûsika-i Hümâyun'a kabul olunanlardan dördüncü maddenin birinci fıkrasında münderic esnan dâhilinde olanların [4. Ve 1. fıkralarda belirtilen yaşlarda olanların] tarih-i duhûllerinden itibaren bir sene zarfında âdem-i kabiliyetleri tebeyyün ettiği takdirde [kabiliyetsiz olduklarının belirlenmesi durumunda] kayıtları terkin edilerek [silinerek] kendileri velilerine teslim olunurlar.

Sekizinci Madde: Mûsika-i Hümâyun ve İnce Saz Takımlarının beşinci, dördüncü, sınıflarından istifa edenler sinn-i mükellefiyet-i askeriyeye dahilinde [askerli yaşında] iseler keyfiyet-i hurûcları [Mûsika dışına çıkarılma durumları] mensub oldukları ahz-ı asker şu'besine [askerlik şubesine] bildirilir.

Dokuzuncu madde: Bir mertebeden diğerine terfî edilebilmek için evvela mâfevk mertebede [bir üst mertebede] inhilâl vuku bulmak [açık kadro bulunması] sâniyen [ikinci olarak] devam ve hüsn-i hali musaddak [iyi hali tasdik edilmiş] bulunmak sâlisen [üçüncü olarak] icrâ olunacak imtihanda ihrâz-ı muvaffakiyet eylemek [başarı elde etmek] şarttır.

Onuncu madde: Madde-i sâbıkada beyân olunan şartlardan mâ-adâ kısım muallimliğine terfî edebilmek için. Birinci sınıfta lâ-akall [en az] altı ve muallim muavinliğine terfî edebilmek için kısım muallimliğinde lâ-akall dört ve muallimliğe terfî edilebilmek için bando veya orkestra idaresine ehliyetle beraber muallim muavinliğinde lâ-akall üç sene-i kamile bulunmak şarttır. Ancak münhall [açık] olan mertebenin mâ-dûnunda [alt makamında] ikmâli müddet etmiş kimse bulunmaz ise imtihanla kabul hususunda müddet kaydı aranmaz. Bu suretle ikmâl-i müddet etmesizin imtihana kabul olunub da ihrâz-ı muvaffakiyet edenler [başarılı olanlar] kısım muallimliğine veya muallim muavinliğine rütbe-i haliyeleri ile tayin edilirler ve ikmâl-i müddet [gerekli süreyi tamamlayana kadar] edinceye kadar kendilerine iki mertebe maaşı arasındaki farkın sülûsanı [üçte ikisi] ve muallimliğe terfî edenlere iki mertebe maaşı beynindeki farkın nısfı [yarısı] zamîmeten i'ta olunur [maaşına ek olarak verilir].

On birinci madde: İmtihan ve intihab [seçilme] ve inhâ [tebliğ etme] muamelatıyla [muâmeleleriyle] geçen zaman kıdem müddetinin hesabına idhal edilir.

On ikinci madde: Sınıflarda ve kısım muallimliğinde inhilâl vukuu üzerine icrâ edilecek imtihan altıncı madde vechile ancak senede bir defa olmak üzere Temmuz'un on beşinden Ağustos'un ibtidâsına [başına] kadar on beş gün zarfında i'fa ve ikmâl olunarak imtihanda şâyan-ı kabul görülenlerin isimleri Mûsika-i Hümâyun'a ve Hademe-i Hâssa –ı Şâhane kumandanlığınca Harbiye Nezâreti'ne iş'ar [bildirilir] ve nezâretin tasdikinden sonra o senenin Eylül'ü ibtidâsından muteber [geçerli] olmak üzere kayıtları icrâ edilir.

Muallim-muavinliğine tayin için icrâ edilecek imtihanların bir vakt-i muayyeni [belirlenmiş bir tarihi] mevcut olmayıp inhilâl vukuunu müteakip imtihan, intihab ve inhâ muamelâtı ifa olunur.

İkinci Bâb

Hademe-i Şâhane Şu'besi

13, 14, 15 ve 16. maddeler Hâdeme-yi Hümâyûn ile ilgili olduğundan metne dahil edilmemiştir.

Üçüncü Bab

Müezzinân-ı Şehriyârî Şubesi

On yedinci madde: Müezzinân-ı Şehriyârî silkine duhûle tâlib olanlar hâfız-ı Kuran-ı Kerim olmaları erbâb-ı salahdan [dine bağlı kişiler] bulunmaları ve latif ve vüs'atli bir sadâya mâlik [güzel ve geniş aralıklı sahip] ve bir dereceye kadar mûsikîye vâkıf olmaları ve sınıf-ı ihtiyata nakil edilmiş bulunmaları ve teşkilat-ı bedeniyece ilel ve emrazdan ve kusurdan müsellemler olmaları [hastalık ve sakatlıklarının bulunmaması] şarttır.

On sekizinci madde: Madde-i sabıkadaki şerâiti haiz olanlardan [bir önceki maddedeki şartları karşılayanların] vücûh u kırata [Kuran-ı Kerîm'i okuma kâidelerine] vâkıf bulunanlar tercih olunur.

On dokuzuncu madde: Gerek tâliblerin muayene ve imtihanlarıyla muâmele-i tedkikiyeleri gerek merâtibden birinde inhilâl vukuunda terfî edileceklerin imtihanı için ancak senede bir def'a olmak üzere Temmuz'un on beşinden Ağustos'un ibtidasına kadar icrâ ve ikmâl olunarak kayıt ve kabule ve terfîye şâyan görülenlerin [layık görülenlerin] isimleri altıncı madde vechile Mûsika-i Hümaâyun'a ve Hademe-i Şâhane kumandanlığınca Harbiye Nezâreti'ne iş'ar ve nezâretin tasdikinden sonra o senenin Eylül'ü ibtidasından muteber olmak şartıyla kayıtları icrâ edilir. Yalnız ser müezzinliğe terfî için icâb eden muâmelât bu maddede muayyen miada [belirlenen zamana] tabi olmaksızın inhilâle müteakib i'fa olunur.

Yirminci madde: Bir mertebeden diğerine terfî edilebilmek için evvela mâfevk mertebede inhilâl vuku bulmak sâniyen [ikinci olarak] devam hüsn-i hali musaddak [iyi hali tasdik edilmiş] bulunmak sâlisen [üçüncü olarak] ikinci sınıfa terfî edilebilmek için üçüncüde lâ-akall [en az] üç ve birinci sınıfa terfî edilebilmek için ikinci sınıfta lâ-akall üç ve ser müezzinliğe terfî edilebilmek için birincide lâ-akall altı sene-i kâmile bulunmuş olmak Râbian [dördüncü olarak] icrâ kılınacak imtihanda isbat-ı ehliyet etmek şarttır. İş bu maddenin üçüncü fıkrasında beyan olunan müddetleri ikmâl etmiş kimse bulunmaz ise imtihana kabul hususunda müddet kaydı aranmaz. Bu suretle ikmâl-i müddet etmeksizin imtihana kabul olunup da ihrâz-ı muvaffakiyet edenler [başarı gösterenler] rütbe-i haliyeleri ile mâfevk mertebeye tayin edilirler ve ikmâl-i müddet edinceye kadar kendilerine iki mertebe maaşı beynindeki farkın sülûsanı [üçte ikisi] zamîmeten i'ta olunur.

Dördüncü Bâb

Saray-ı Hümâyun İnce Saz Takımı Şu'besi

Yirmi birinci madde. İnce saz takımına duhûle tâlib olanlar evvelen teşkilat-ı bedeniyece ilel ve emrâzdan ve kusurdan müsellemler olmaları [hastalık ve sakatlıkları olmaması], sâniyen [ikinci olarak] on sekiz veya on dokuz yaşlarında yahud sınıf-ı ihtiyata nakil etmiş bulunmaları, sâlisen [üçüncü olarak] hüsn ü ahlak ashâbından [iyi ahlak sahibi]

kimselerden] olduklarını usûlen isbât etmeleri. Râbian ya latif ve vüsatlı [geniş] bir sadâya mâlik olmakla beraber fusulu mûsikîye [mûsikî fasıllarına] vâkıf bulunmaları yahud fusulu mûsikîye [musiki fasıllarına] vâkıf olmakla beraber saz takımına dâhil âlat-ı mûsikîyeden [mûsikî aletlerinden] birini çalmaları şarttır.

Yirmi ikinci madde: Gerek tâliblerin muayene ve imtihanlarıyla muâmele-i tedkîkiyeleri gerek merâtıbden birinde inhilâl vukuunda terfî edileceklerin imtihanı ancak senede bir defa olmak üzere Temmuz'un on beşinden Ağustos'un ibtidâsına kadar icrâ ve ikmâl olunarak kayd u kabule ve terfîye şâyan [layık] görülenlerin isimleri altıncı madde vechile Mûsika-i Hümâyun ve Hademe-i Şâhâne kumandanlığınca Harbiye Nezâretine iş'ar [bildirilir] ve nezâretin tasdikinden sonra o senenin Eylül'ü iptidasında mu 'teber [geçerli] olmak şartı ile kayıtları icrâ edilir. Yalnız ser-hânende veya ser-sâzendeliğe terfî için icab eden muamelât bu maddede muayyen miada tabi olmaksızın inhilâli müteakib i'fa olunur.

Yirmi üçüncü madde: Bir mertebeden diğerine terfî edilebilmek için evelen mâfevk mertebede inhilâl vuku bulmak sâniyen, devam ve hüsnü hali musaddak bulunmak sâlihen üçüncü sınıfa terfî edilebilmek için hizmet-i fiiliyye-i askeriye hizmetini i'fa etmiş bulunmakla beraber dördüncü sınıfta lâ-akall üç ve ikinci sınıfa terfî edilebilmek için üçüncü sınıfta lâ-akall üç ve birinci sınıfa terfî edilebilmek için ikinci sınıfta lâ-akall üç ve ser-hânende ve ser-sâzendeliğe terfî edilebilmek için birinci sınıfta lâ-akall altı sene-i kâmile bulunmuş olmak şarttır. İş bu maddenin üçüncü fıkrasında beyan olunan müddetleri ikmâl etmiş kimse bulunmaz ise imtihana kabul hususunda müddet kaydı aranmaz. Bu suretle ikmâl-i müddet etmeksizin imtihana kabul olunup ta ihrâz-ı muvaffakiyet edenler rütbe-i haliyyeleri ile mâfevk mertbeye ta'in edilirler ve ikmâl-i müddet edinceye kadar kendilerine iki mertebe maaşı beynindeki farkın sülûsanı zamîmeten i'ta kılınır.

Mevadd-ı Şettâ [Çeşitli Maddeler]

Yirmi dördüncü madde: Mûsika-i Hümâyun muallim ve muallim muavini ve kısım muallimleri ve Hademe-i Hümâyun müdür ve müdür muavini ile ser-müezzin ve ser-hânende veya ser-sâzendenin memuriyetleri alel-usûl irâde-i senîyye ile icrâ olunur.

Yirmi beşinci madde: Mûsika-i Hümâyun ve Hademe-i Şâhâne kumandanlığınca Harbiye Nezâretine vuku bulacak iş'ar [Harbiye Nezâretine bildirilmesi] üzerine şu'belerin birinden diğerine rütbe-yi haliye ile yahud iş bu nizamnâmede muayyen şerâit dâiresinde terfî-i rütbe ile ve kadrolar ihlal [kadro sayıları aşılmamak] edilmemek şartı ile tâlib veya rıza üzerine nakil caizdir. Bu takdirde evvelki şubede ihrâz olunan kıdem kemâ-kân mahfuz [eskiden olduğu şekliyle] kalır.

Yirmi altıncı madde: Gerek Mûsika-i Hümâyun gerek İncesaz Takımı münhâlatında [açık kadrolarda] hangi nevi saza ihtiyaç var ise imtihan o nevi sazdan icrâ olunur.

Yirmi yedinci madde: Bir mertebeden diğerine terfî için icrâ olunan imtihanda ihrâz-ı muvaffakiyet edip [başarı gösterip] iktidar ve ehliyeti müsâvî [denk] görülenlerin adedi münhall mahallerden [boş kadrolardan] fazla ise kıdemi ziyâde olan tercih edilir. Kıdemce müsâvat [denklik olması] takdirinde Mûsika-i Hümâyun ile İnce Saz Takımı'nda sazı orkestra veya bando ve yahud takımca daha ehemmiyetli [önemli] olan Hademe-i Şâhânede bir lisân-ı ecnebiye vâkıf bulunan [bir yabancı dil bilen] tercih edilir.

Yirmi sekizinci madde: Mûsika-i Hümâyun ve Hademe-i Hâssa-ı Şâhâne kumandanlığı vazife-i kitâbeti inzimam ile [birleştirilmiş] Mûsika-i Hümâyun umûr-ı

kalemiyesi [yazı işleri] kumandanlıkca Hademe-i Şahâne kadrosundan müntehab [seçilmiş] bir efendiye i'fa ettirilir. Bu katib Mûsika-i Hümâyuna mahsus üniforma iktisa eder [giyer]. Ve iş bu vazife ile mükellef olduğu müddetce Mûsika-i Hümâyun'un idâresine tâbi bulunur. Hademe-i Şahâne umûr-ı kalemiyesi de kezalik [aynı şekilde] Hademe-i Şahâne kadrosundan müntehab bir efendiye i'fa ettirilir. İş bu kâtipler terfî hususunda on altıncı madde ahkâmına tabidirler.

Yirmi dokuzuncu madde: Mûsika-i Hümâyun mensubinine [mensuplarına] heyet-i ta'limiyye [eğitim kurulu] tarafından nazariyât-ı mûsikî ve ilm-i ahenk [armoni] dahi tadrîs olunur.

Otuzuncu madde: Mûsika-i Hümâyun ve İnce Saz Takımına mensub efendiler san'at ve haysiyetlerine ve vazifelerine hâlel getirmemek ve kumandanlıktan me'zuniyet almak [izin almak] şartları ile haricde sivil olarak konser i'ta ve konserlere iştirak ve tadrîsat icrâ edebilirler [Konser düzenleyebilir, konserlere katılabilir ve eğitmenlik yapabilirler].

Otuz birinci madde: Hizmet-i filiye-yi askeriyesini geçirmiş veya o sinne vasıl olmamış [yaşa ulaşmamış] beşinci sınıf mensubini [mensupları] ile hizmet-i filiye-yi askeriyesine vasıl olmamış dördüncü sınıf mensubininin su'i hallerine mebni [kötü hallerinden dolayı] devam-ı me'muriyetleri caiz olmayanların Mûsika-i Hümâyun ve Hademe-i Hâssa-yı Şahâne kumandanlığınca Harbiye Nezâreti ile bil'muhabere [Harbiye Nezâreti haberdar edilerek] kayıtları terkin olunur [silinir].

Otuz ikinci madde: Her senenin Martı içinde bil cümle şu'belere mevcudu muayene-i sıhhiyeden [sağlık muayenesinden] geçirilerek ahvâl-i sıhhiyesi vazifesini i'faya gayr-ı müsait olanlar hakkında tanzim edilecek raporla alel-usûl tedkik olunmak üzere sıhhiye-yi askeriyeye dairesine gönderilir.

Otuz üçüncü madde: İş bu nizamnâmede beyân olunan muayene-i sıhhiye Mûsika-i Hümâyun ve Hademe-i Şahâne heyat-ı sıhhiyesince icrâ olunur. Ve tanzim kılınacak raporla alelusul tedkik olunmak üzere sıhhiye-yi askeriyeye dairesine gönderilir.

Otuz dördüncü madde: Otuz ikinci ve otuz üçüncü maddeler mücebince [icabına göre] sıhhiye-yi askeriyeye dairesine gönderilen raporlar üzerine tekrar muayeneye lüzum görüldüğü takdirde bu muayene-yi sıhhiye-yi askeriyeye dâiresince icrâ olunur.

Otuz beşinci madde: İmtihanlarda her bir sual için tam numero beşdir. Mûsika-i Hümâyun imtihanlarında saz talimine mahsus kitablardan, etüdlerden ve konçertolardan müntehab [seçilmiş] parçalar ile ufak eserlere çalışmak için talebelere bir ay mühlet verilir. Umûmiyetle imtihanlarda suallerin birinden sıfır alanlar üss-i mizanı ikmâl etseler [sınav geçme baraj puanını almış olsalar] dahi imtihanda kazanamamış addolunurlar [sayılırlar]. Ancak Mûsika-i Hümâyûn üçüncü ve ikinci sınıflarına terfî imtihanlarıyla İnce Saz Takımı imtihanlarında istiktab-ı mûsikîden [dikteden] sıfır alanların o sualden imtihanı bir defa daha icrâ olunur.

Otuz altıncı madde: İmtihan programı ber vechi atidir:

Mûsika-i Hümâyun İmtihan Programı

1

Beşinci sınıfa kabul imtihanı

Evvelen Saz talimine mahsus kitaplardan müntehab bir parçanın çalınması, sâniyen tâliblerin hiç görmedikleri bir parçanın çalınması.

Bu imtihanda üss-i mizan altıdır.

2

Dördüncü sınıfa terfî imtihanı

Evvelen saz talimine mahsus bir parçanın kitablardan müntehab bir parçanın çalınması, sâniyen ufak eserlerden müntehab bir parçanın çalınması sâlisen tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin çalınması. Bu imtihanda üss-i mizan yedidir.

3

Üçüncü Sınıfa Terfî İmtihanı

Evvelen etüdlere veya büyük parçalardan bir eserin çalınması, sâniyen tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin çalınması, sâlisen [üçüncü olarak] istiktâb-ı mûsikî. Bu imtihanda üss-i mizan sekizdir.

4

İkinci Sınıfa Terfî İmtihanı

Evvelen üçüncü sınıfa terfî imtihanındakilerin fevkinde [üstünde] olmak üzere etüdlere veya büyük parçalardan bir eserin çalınması, sâniyen tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin çalınması sâlisen istiktâb-ı mûsikî bu imtihanda üss-i mizan dokuzdur.

5

Birinci Sınıfa Terfî İmtihanı

Evvelen ikinci sınıfa terfî, imtihanındakilerin fevkinde olmak üzere etüdlere veya büyük parçalardan bir eser çalınması, sâniyen tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin çalınması, sâlisen istiktâb-ı mûsikî bu imtihanda üss-i mizan ondur.

6

Kısım-muallimliğine Terfî Sınavı

Evvelen Konçertolardan müntehab bir parçanın çalınması, sâniyen tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin çalınması sâlisen istiktâb-ı mûsikî, Râbian [dördüncü olarak] transpozisyon, hamisen [beşinci olarak] ilm-i ahenge [armoni] dair mâlumat. Bu imtihan da üss-i mizan on beşdir.

7

Muallim-muavinliğine Terfî sınavı

Evvelen Konçertolardan müntehab bir parçanın çalınması, sâniyen tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin çalınması, sâlisen istiktâb-ı mûsikî, râbian transpozisyon, hamisen

bando veya orkestra için yazılmış bir eserin bando veya orkestrada aranje edilmesi, sâdisen [altıncı olarak] ilm-i ahenge dair mâlumat. [Armoniye dair bilgi] Bu imtihanın üss-i mizan on dokuzdur.

İnce Saz Takımı'nın İmtihan Programı

8

Dördüncü Sınıfa Duhûl İmtihanı

Evvelen Rast, Suzinâk, Nihâvent, Hicazkâr, Kürdî-hicazkâr, Uşşâk, Beyâtî, Karcığar, Hicaz, Hüseyinî, Hüzzam, Acemaşîran, Yegâh makamlarından. Hânendegân için taksim ve fasıllar sâzendegân için taksim ve fasıllarla beraber peşrev ve saz semâisi.

Sâniyen, Sofyan, Düyek, Süreyya, Devrihindi, Yürüksemâî, Katakofti, Aksak, Ağıraksak, Aksaksemâî, Senginsemâî, Evfer, Curcuna usulleri. Sâlisen tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin hânendeler tarafından terennüm olunması ve sâzendeler tarafından çalınması.

Bu imtihanda üss-i mizan yedidir.

9

Üçüncü Sınıf'a Terfî İmtihanı

Evvelen dördüncü sınıfa duhûl imtihanındaki makamlarla beraber Neveser, Saba, İsfahan, Nişâburek, Tahir, Gerdâniye, Şehnaz, Beyâtî-araban, Muhayyer, Segâh, Beste Nigâr, Eviç Makamlarından hânendegân için taksim ve fasıllar ve sâzendegân için taksim ve fasıllar ile beraber peşrev ve saz semâisi.

Sâniyen, Dördüncü sınıfa duhûl imtihanındaki usullerle beraber Devrirevan, Nimhafif, Hafif, Frenkcin, Frengifer, Bereşan, Ferimuhammes, Nimdevir, Devrikebir, Nimsâkil, Fahte, Çember, Zencir usulleri.

Sâlisen tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin hânendeler tarafından terennüm olunması ve sâzendeler tarafından çalınması.

Rabi'an istiktâb-ı mûsîkî.

Bu İmtihanda üss-i mizan on birdir.

10

İkinci Sınıfa Terfî İmtihanı

Evvelen dördüncü sınıfa duhûl ve üçüncü sınıfa terfî imtihanlarındaki makamlarla beraber Mahur, Uzzal, Dügâh, Araban, Neva, Gülizar, Acem, Arazba [r], Bûselik, Kürdî, Sabâzemzeme, Irak, Dilkeşhâveran, Evcara, Ferahnak, Bûselikaşîran, Hüseyinâşîran, Nühüft, Şevkutarab, Şevkefzâ, Suzîdil, Ferahfezâ, makamlarından hânendegân için taksim ve fasıllar ve sâzendegân için taksim ve fasıllarla, peşrev ve saz semâisi.

Sâniyen, dördüncü sınıfa duhûl ve üçüncü sınıfa terfî imtihanlarında ki usullerle beraber, Evset [Evsat], Lenkfahte, Sakil, Remel, Hezec, Darbitürkî, Durakevferi, Darbeyn usulleri.

Sâlisen, tâliblerin hiçi görmedikleri bir eserin hânendeler tarafından terennüm olunması ve sazendenler tarafından çalınması.

Râbian, istiktâb-ı Mûsikî

Bu imtihanda üss-i mizan on ikidir.

11

Birinci Sınıfa Terfî İmtihanı

Evvelen Dördüncü sınıfa duhûl üçüncü ve ikinci sınıflara terfî imtihanlarındaki makamlardan hânendeler için taksim ve fasıllar, sâzendeler için taksim ve fasıllarla beraber peşrev ve saz semâisi ve bunlara ilaveten gerek hânende gerek sâzendeler için Sazkâr, Suzidılara, Pesendîde, Büzürkzâvil, Şevkidil, Tarz-inevin, Çargâh, Hümâyün, Nişâbur, Sultânîrak, Hisarkûçek, Sipihr, Zirgüle, Muhayyersünbüle, Sabâbûselik, Hicazbûselik, Hisarbûselik, Nevabûselik, Acem, Evicbûselik, Arazbarbûselik, Mahurbûselik, Beyâtîbûselik, Gerdâniye-bûselik, Şehnazbûselik, Tahirbûselik, Muhayyerbûselik, Beyâtîarabanbûselik, Nevâkürdî, Acemkürdî, Muhayyerkürdî, Zevktutarab, Müste'âr, Mâye, Vechiarazbar, Revnâknümâ, Besteisfahan, Rahatülevâh, Tarzicedîd, Şevkaver, Zirefken[d], Dilkeşide, Sultânîyegâh makamlarından taksim.

Sâniyen, dördüncü sınıfa duhûl üçüncü ve ikinci sınıflara terfî imtihanlarındaki usullerle beraber Darbıfetih, Hâvi usulleri.

Sâlisen, tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin hânendeler tarafından terennüm edilmesi ve sâzendeler tarafından çalınması.

Râbian, istiktab-ı Mûsikî.

Hamisen, şark mûsikîsi nazariyatına dâir ma'lumat.

Sâdisen, bir ince saz takımının idaresi.

Bu imtihanda Üss-i mizan on yedidir.

12

Ser-hânendelik veya Ser-sâzendelik İmtihanı

Evvelen sınıflar imtihanındaki makamâtın kâffesi [tümü] hakkında ma'lumat-ı mükemmele.

Sâniyen, sınıflar imtihanlarındaki usullerin kâffesi.

Sâlisen, tâliblerin hiç görmedikleri bir eserin sâzendeler tarafından çalınması, hânendeler tarafından terennüm olunması.

Râbian, istiktâb-ı mûsikî

Hâmisen, şark mûsikîsi nazariyatı.

Sâdisen, bir incesaz takımının idaresi.

Bu imtihanda Üss-i mizan yirmi dördür.

Otuz Yedinci Madde: Mûsika-i Hümâyün'da kısım muallimliği ve muallim muavinliği imtihanlarından mâ-adâ imtihanlar Mûsika-i Hümâyûn mualliminin taht-ı riyâsetinde [reisliği altında] olmak üzere muallim muavini ve kısım muallimleri ile tahta ve bakır ve kirişli sazlar mütehasıslarından sınıflara mensub birer zattan müteşekkil bir heyet-i mümeyyize [seçici kurul] tarafından icrâ olunur.

Kısım muallimliği ve muallim muavinliği imtihanında heyet-i mümeyyize Mûsika-i Hümâyun muallimi ile haricden ve Garp mûsikîsi mütehasıslarından kumandanlıkça bil'intihab [seçilerek] davet edilecek üç zattan teşekkül ve heyete kumandan riyaset eder. Yevm-i imtihanın ta'ini [İmtihan gününün belirlenmesi] kumandanlığa aiddir.

Otuz sekizinci madde: Hademe-i Şâhâne tebâsında üçüncü ve ikinci ve birinci sınıflara terfî imtihanı kumandanın riyasetinde olmak üzere Hademe-i Şâhâne müdürü ve müdür-muavini ile mâiyet-i seniyye piyade taburu [sultana ait piyâde taburu] kumandanından ve Hademe-i Hâssa-ı Şâhâne birinci sınıf mensubini arasından kumandanlıkça müntehab iki zattan mürekkebe bir heyet-i mümeyyize ma'rifetle icrâ olunur.

Otuz dokuzuncu madde: Hademe-i Şâhâne müdür-muavinliği imtihanı kumandanın taht-ı riyâsetinde olmak üzere Mûsika-i Hümâyun muallimi veya muallim-muavini ve Hademe-i Şâhâne müdürü ve maiyet-i seniyye piyade taburu kumandanı ile ser-müezzin-i şehriyârîden mürekkebe bir heyet-i mümeyyize marifetiyle icrâ olunur.

Kırkıncı madde: Müezzinân-ı şehriyârî şu'besine kabul imtihanı kumandanın taht-ı riyasetinde olmak üzere Mûsika-i Hümâyun heyet-i taalimiyesinden [eğitim kurulundan] bir zat ve ser-müezzin ve ser-hânende veya ser-sâzende ile birinci sınıf müezzinân arasından kumandanlıkça müntehab iki zatdan müteşekkil bir heyet-i mümeyyize, ma'rifetle icrâ olunur.

Kırk birinci madde: Müezzinân-ı şehriyârî şubesinde ikinci ve birinci sınıflara terfî imtihanı kumandanın taht-ı riyasetinde olmak üzere imam-ı evvel veya imam-ı sâni-i şehriyârî [Sultan'ın birinci veya ikinci imamları] ve Musikâ-i Hümâyun heyet-i taalimiyesinden bir zat ve ser-müezzinân-ı şehriyârî ve ser-hânende veya ser-sâzende ile birinci sınıf müezzinândan kumandanlıkça müntehab iki zattan müteşekkil bir heyet-i mümeyyize ma'arifetle icrâ olunur.

Kırk ikinci madde: Ser-müezzinânlığa terfî imtihanı kumandanın taht-ı riyasetinde olmak üzere imam-ı evvel veya imam-ı sâni-i şehriyârî [Sultan'ın birinci veya ikinci imamları] ve Mûsika-i Hümâyun heyet-i taalimiyesinden bir zat ile ser hânende veya ser-sâzendeden müteşekkil bir heyet-i mümeyyize marifetiyle icrâ olunur.

Kırk üçüncü madde: İnce Saz Takımın'da ser-hânendelik veya ser-sâzendelik imtihanlarından mâ-adâ imtihanlar ser-hânende veya ser-sâzendenin taht-ı riyâsetinde olmak üzere Mûsika-i Hümâyûn İncesaz Takımı birinci sınıfları mensubininden ikişer zat ile Şark mûsikîsi mütehasıslarından üç zattan mürekkebe bir heyet-i mümeyyize ma'arifetle icrâ olunur.

Ser-hânendelik veya ser-sâzendelik imtihanında heyet-i mümeyyize Mûsika-i Hümâyun ve Hademe-i Şâhâne kumandanının taht-ı riyasetinde olmak üzere Mûsika-i Hümâyun heyet-i taalimiyesinden bir zat ile ser müezzin-i şehriyârî ve kumandanlıkça bil'intihab [seçilerek] da'vet edilecek Şark mûsikîsi mütehasıslarından üç zattan teşekkül eder. Yevm-i imtihanın taini kumandanlığa aiddir

Kırk dördüncü madde: Mûsika ve Hademe-i Hümâyun ile müezzinân-ı şehriyârî ve İnce Saz Takımı hakkındaki 4 Cemaziyülevvel 1330 ve 8 Nisan 1328 [21 Nisan 1912] tarihli nizamnâme mülğadır [kaldırılmıştır] .

Kırk beşinci madde: iş bu nizamnâme yevm-i neşrinin ferdâsından [yayın tarihinin bir gün sonrasında] itibaren meri'ülicrâdır [yürürlüğe girmiştir].

Kırk altıncı madde: İş bu nizamnâme icrâsına harbiye nazırı memurdur.

İş bu lâyiha-ı nizamiyenin mevki-i mer'iyete vazını [yürürlüğe konulmasını] ve nizâmat-ı devlete ilavesini irâde eyledim.

22 Cemâziyülâhir 1336, 4 Nisan 1334 [4 Nisan 1918]

Sonuç:

Yayınladığımız iki nizamnâmede Mûsika-i Hümâyûn, İnce Saz Takımı ve Müezzinân-ı Hâssa'nın kurumsal yapısının yanı sıra bu kurumlarda icrâ edilen müziğin yapısı ile ilgili bazı ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Şimdi nizamnâmelerde yer alan bu önemli hususlardan kısaca bahsedelim.

Daha öncede belirttiğimiz gibi birinci nizamnâme diğere göre oldukça kısadır ve toplulukların müzikalitesi hakkında geniş bilgi vermemektedir. Ancak bu metinde yer alan toplulukların işleyişi ve personelden beklenen müzikal yeterlilikle ilgili bazı maddeler bahsi geçen toplulukların yapısını anlamak için oldukça önemlidir.

Örneğin birinci fasıl beşinci maddede Mûsikaya kabul edenlerden bir yıl sonunda yeteneksiz oldukları tespit edilenlerin topluluk ilişkilerinin kesileceği belirtilmektedir. Bu maddenin Mûsikada uzun süre boyunca var olan kalifiye eleman sorununun gidermek için tanzim edildiği aşikârdır. Başka bir deyişle bu nizamnâme topluluğun müzikal kalitesini arttırmak için atılmış önemli bir adım olarak gösterilebilir.

Kaliteyi artırma çabalarına örnek gösterilebilecek bir başka maddede birinci fasıl yedinci maddedir. Bu maddede azami hizmet sınırları verilmiştir. Buna göre altmış yaşını geçen personel ve kısım muallimleri emekliye sevk edilecektir. Bu sınır muallim muavinlerinde ise altmış beşdir.

Birinci nizamnâmede yer alan başka bir unsurda birinci fasıl sekizinci maddede yer almaktadır. Bu maddede Mûsikaya öğrenci olarak kabul edilenlerin uygun zamanlarda bazı dersler alacakları belirtilmiş bu derslerin adı verilmiştir. Bu durum Mûsika-i Hümâyûn'un tam manasıyla formel olmasa da bir okul rolünü üstlendiğini göstermektedir.

İlkinde göre oldukça geniş bir içeriğe sahip olan ikinci nizamnâme mezkûr kurumların müzikalitesi hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. Özellikle kabul ve terfî sınavları hakkında verilen geniş bilgiler kurumların müzikalitesi hakkında önemli ipuçları içermektedir.

Mûsikaya kabul ve yeteneksiz olduğu tespit edilenlerin kurumla ilişkilerinin kesilmesi gibi konuların bu metinde de yer aldığı görülmektedir. Ancak birinci nizamnâmede de yer alan bazı maddelerin yanı sıra ikinci metinde birçok yeni madde bulunmaktadır. Bunlar arasında dikkat çekici olanlardan biri Mûsika üyelerinin saray dışında icrâ-yı sanat yapmasına izin veren otuzuncu maddedir. Daha önceki dönemlerde Mûsika mensuplarının dışarda çalışmasına dair bir yasak olduğunu gösteren bir belgeye rastlayamadık. Ancak, Sultan II. Abdülhamid dönemine ait bir jurnalde Mûsika mensuplarının bazı kibar konaklarında maaş karşılığında müzik icrâ etmelerinin şikâyet edilmesi böyle bir yasağın varlığını gösterir mahiyettedir. (BOA, Y.EE, 15- 201)

İkinci nizamnâmede Mûsika-i Hümâyûn'un kabul ve terfî sınavları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu nizamnâmede yer alan bilgilere göre Mûsika-i Hümâyûn beş sınıfa ayrılmış öğrenci sıfatıyla Mûsikaya kabul edilenler beşinci sınıfa kaydedilmiş ve her sınıf için

belirlenen asgari hizmet süresinin dolmasının ardından sınavla bir üst sınıfa geçmişlerdir. Metinde kabul ve terfi sınavlarının nasıl yapılacağı en ince ayrıntılarına kadar anlatılmıştır.

37. maddeye göre kısım muallimliği ve muallim-muavinliği haricindeki sınavlar ser-muallim başkanlığında muallim-muavini, kısım muallimleri ve sınıflarda çalışmakta bir tahta, bir bakır ve bir de kirişli saz uzmanından oluşan komisyon tarafından yapılmaktaydı. Muallim-muavinliği ve kısım-muallimliği sınavı ise dışardan seçilen üç uzman ve ser-muallimden oluşan bir komisyonca yapılmaktaydı. 35. Maddede ise sınavlarda çalınacak etüt ve küçük eserlerin sınava girecek personele bir ay önce tebliğ edildiği ve bu sürede çalışmalarının istendiği belirtilmektedir. Bu eserlerin adları ve etütlerin yer aldığı metotlar hakkında bilgi verilmemesine karşın her üst sınıfa geçişte biraz daha zor etütlerin ve eserlerin çalındığı muhakkaktır.

Beşinci sınıfa kabul imtihanında hiç görülmeyen bir eserin çalınmasının şart koşulması Mûsikaya öğrenci olarak kabul edilmek için bile nota bilme şartının arandığını göstermektedir. Bu madde daha önceki dönemlerde Mûsikada var olan müzikalitesi düşük personel sorununu gidermek için oldukça önemlidir.

4. sınıfa terfi imtihanında zorluk dereceleri, beşinci sınıf imtihanına göre artmış bazı etüt ve küçük eserlerin çalındığını görmekteyiz, ayrıca bu sınavda deşifre yapmanın zorunlu olduğu görülmektedir. 3. Sınıfa terfi imtihanında müfredata diğer sınavlardaki şartların yanında bir de dikte yapma şartının eklendiği görülmektedir. İkinci sınıfa terfi imtihanında ise hem büyük formlardan birine ait eser çalmanın hem de deşifrenin yanında dikte yapmanın da zorunluğu olduğu dikkati çekmektedir. Birinci sınıfa terfi imtihanında ise tüm bu şartlar yerine getirildikten sonra diğer sınıflardaki eserlere göre zorluk derecesi daha yüksek eserlerin çalınması istenmiştir.

Kısım muallimi olma sınavında tüm şartların yerine getirilmesinin ardından adayların armoni bilgilerinin sınıandığı görülmektedir. Muallim-muavinliği sınavında ise daha önce sınanan tüm becerilerin yanı sıra adayların kompozisyon becerilerinin de sınıandığı görülmektedir.

Bu nizamnâmede İncesaz heyeti mensuplarının terfi sınavları hakkında verilen bilgiler, gerek kurum mensuplarının müzikalitesini göstermesi gerekse dönemin Türk mûsikîsi eğitim sistemi hakkında çeşitli ipuçları ihtiva etmesi sebebiyle son derece önemlidir.

İncesaz Heyeti sınavları ser-hânende ve ser-sâzendenin başkanlığında heyetin 1. Sınıfına mensup iki kişi ve dışarıdan davet edilen üç Şark mûsikîsi uzmanından oluşan bir heyet tarafından yapılmıştır. Ser-hânendelik ve ser-sâzendelik sınavı ise Mûsika-i Hümâyûn ve Hâdeme-yi Hümâyûn kumandanının başkanlığında Mûsika-i Hümâyûn eğitim komisyonundan bir kişi, ser-müezzin ve dışardan davet edilen Şark mûsikîsi uzmanı üç kişi tarafından yapılmıştır.

Sınavların içeriğine bakıldığında gerek bu nizamnâme ile elde edilmek istenen müzikalite gerekse dönemin mûsikî anlayışına ilişkin çıkarımlar yapmak mümkündür. Şimdi bunlardan kısaca bahsedelim:

21 maddede İnce Saz heyetine kabul edilecek kişilerin fusûl-i mûsikîye (mûsikî fasıllarına) vâkıf olmanın yanı sıra ya geniş aralıklı ve hoş bir sese sahip olmaları gerektiği ya da Türk mûsikîsi sazlarından birini çalmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Terfî imtihanlarında ise her sınıfa geçişte zorluk dereceleri artan makamlardan hânendeler için gazel ve fasıl icrâsı,²¹ sâzendeler için ise her sınıf için belirtilen makâmlarda taksim ve fâsıllarla beraber peşrev ve saz semâisi icrâsı sınavın içeriğine dâhil edilmiştir.

Ayrıca her üst sınıfa geçişte zorluk derecesi yükselen usullerin vurulması sınavların zorunlulukları arasında yer almaktadır. Dördüncü sınıfa kabul imtihanında 4 zamanlı Sofyan, 6 zamanlı Sengin Semâi, 7 zamanlı Devrihindî, Düyek ve Katakofti, 9 zamanlı Aksak, Ağıraksak ve Evfer, 10 zamanlı Aksak semai ve Curcuna usullerinin icrâ edilmesi istenmiştir.

Üçüncü sınıfa terfî imtihanında ise 12 zamanlı Frenkçin ve 14 zamanlı Devrirevân usûllerinin yanı sıra, Büyük usuller adı altında sınıflandırılan 16 zamanlı Fer', 18 zamanlı Nim devir, 20 zamanlı Fahte, 24 zamanlı Çenber ve Nimsâkil, 28 zamanlı Frengifer ve Devrikebir, 32 zamanlı Berfeşan ve Hafif usulleri ve *Dizi Usûller* başlığı altında sınıflandırılan 120 zamanlı Zencir usulünün vurulması zorunlu kılınmıştır.

2. sınıfa terfî imtihanında ise yeniden küçük usûller sınıfındaki bir usûlün icrâ edilmesinin istendiği görülmektedir. Bu usûl 10 zamanlı Lenkfahte usûludur. Bu usûlün yanı sıra 18 zamanlı, Darbitürkî, 21 zamanlı Durakevferi, 22 zamanlı Hezec, 26 zamanlı Evsat, 28 zamanlı Remel ve 48 zamanlı Sakil usûllerinin icrâ edilmesi zorunlu kılınmıştır. Ayrıca bu imtihanda iki farklı büyük usûlün birer, ikişer veya üçer defa arka arkaya tekrar edilmesiyle oluşan Darbeyn usûllerinin icrâsı da müfredata dâhil edilmiştir.

Birinci sınıfa terfî imtihanında ise tüm sınıflara terfî imtihanlarında icrâ edilenlerin yanı sıra yanı sıra 64 zamanlı Havî ve 88 zamanlı Darbıfetih usûllerinin icrâ edilmesi zorunlu kılınmıştır.

Ser-sâzendelik ve ser-hânendelik sınavlarında ise adaylar, saydığımız tüm bu usûlleri bilmekle yükümlü kılınmışlardır.

İnce saz takımı sınavlarında dikkat çeken bir diğer ayrıntı da üçüncü sınıfa terfî imtihanından itibaren adaylara deşifre ve dikte yaptırıldığı görülmüştür. Bu durum metnin hazırlandığı dönemde İnce Saz Heyetinde nota eğitimi verildiğini veya verilmesinin planlandığını göstermesi açısından son derece önemlidir.

Birinci sınıfa terfî imtihanında ise tüm bu zorunlulukların yanına nazariyât ve ince saz takımı idaresi sınavlarının eklendiği görülmektedir. Ser-hânendelik veya ser-sâzendelik sınavında ise tüm bu şartların yerine getirilmesinin yanı sıra tüm sınıflarda öğretilen makam ve usûllerinin bilindiğinin sınav heyetine ispatlanması gerekmektedir.

Müezzinân-ı Hâssa'ya kabul ve terfî sınavlarının yapılışı ile ilgili metinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Müezzinân ile ilgili maddelerden bu topluluğun üç sınıftan müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır. Maddelerde ayrıca Müezzinân-ı Hâssa sınavını kimlerin yapacağı ve Müezzinân'a katılmak isteyenlerin sahip olması gereken özellikler gibi konularda bilgiler yer aldığı görülmektedir.

17. maddede Müezzinân-ı Hâssa topluluğuna girmeye aday olanların hafız olmaları, güzel bir sese sahip olmaları ve dine bağlı kişilerden olmaları gerektiği söyleniyor. Ayrıca taliplerin bir dereceye mûsikîye vâkıf olmalarının gerektiği belirtiliyor. Bu durum bize

²¹ Metinde hânendeler için taksim ve fasıllar olarak yazılmıştır. Ancak buradaki kasıt her makamdan bir fasıl icrâ edilmesi olmamalıdır kastedilen büyük ihtimalle seçilen bir makâmdan fasıl ve bazı makâmlardan seçilmiş münferid eserler olmalıdır.

Müezzinân üyelerinin Türk mûsikîsi ile olan ünsiyetlerini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Müezzinân-ı Hâssa topluluğunun Türk mûsikîsi ile olan ilişkisi sınav komisyonlarında da göze çarpmaktadır. Zirâ 43. maddede sınıflara terfî imtihanında ser-sâzende veya ser-hânendenin de değerlendirme kurulunda yer aldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca ser-müezzinliğe terfî sınavında da ser-hânende veya ser-sâzendenin görev yaptığı dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada tüm özellikleri ile açıklamaya çalıştığımız bu iki nizamnâme dönemin müzik toplulukları üzerinde yapılmak istenen ıslahatı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu ıslahat çabalarının ne oranda başarıya ulaştığı ancak yapılacak kapsamlı bir başka çalışma ile anlaşılabilir. Ancak bu iki metin özellikle günümüz müzik toplulukları için bile uygulanılabilecek nitelikte bir terfî ve yönetim sitemini kapsayan bir içeriğe sahiptir. Bu çalışmanın hem bu yönüyle hem de dönemin Batı müziği, Türk müziği ve Dinî mûsikî icrâcılığının prototipi olarak değerlendirebileceğimiz topluluklardaki müzik anlayışını yansıtması sebebiyle önemli bilgiler içerdiğini düşünmekteyiz.

Kaynakça

Kitaplar ve Makâleler:

Aksoy, B. (2003). *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Mûsikî* . İstanbul : Pan Yayınları .

Aracı, E. (2006). *Donizetti Paşa (Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları .

Gazimihal, M. R. (1955). *Türk Askeri Muzikaları Tarihi* . İstanbul : Maarif Basımevi.

Hafız Hızır İlyas. (2011). *Letayif-i Veka-yi Enderuniyye* . (A. Ş. Çoruh, Dü.) İstanbul: Kitabevi.

Koçak, B. (2008). Mehmet Zâti Arca ve Türk Müzik Eğitimindeki Yeri . *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (24), 42-47.

Koçak, B. (2007). Osman Zeki Üngör ve Türk Müzik Eğitimine Katkıları . *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (21), s. 140-147.

Kosal, V. (2001). *Osmanlı'da Klasik Batı Müziği* . İstanbul : Eko Basım Yayıncılık .

Öztuna, Y. (1987). *Dede Efendi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Sevengil, R. A. (1970). *Türk Tiyatro Tarihi* (Cilt IV). İstanbul : MEB. Basımevi.

Sanal, H. (1964). *Mehter Mûsikîsi* . İstanbul : Milli Eğitim Basımevi.

Şükürova, Z. (2009). Salih Dede. *DİA* (Cilt 36, s. 37-38). içinde İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Tayyazâde Ata (2010). *Osmanlı Saray Tarihi (Tarih-i Enderun)* . (M. Arslan, Dü.) İstanbul : Kitabevi Yayınları .

Toker, H. (2012). *Sultan Abdülaziz Döneminde Osmanlı Sarayında Mûsikî*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

Yöre, S. (2008). Osmanlı- Türk Müzik Kültüründe Levanten Müzikçiler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (24), 413-439.

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. DVN. NMH, 3/5.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH. Mh, 655/80.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH, VRK, 116/61.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HH.d,650.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, 375/ 279274.

İnternet Kaynakları:

Alaner, B. *Osmanlı İmparatorluğunda Çok Sesli Müziğin Gelişimi*,
<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=353046>.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Saffet_Atabinen

http://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Ali_Bey